

PAPER DETAILS

TITLE: Mâtürîdî'de Siyaset Düşüncesi

AUTHORS: Mustafa ÜNVERDİ

PAGES: 1-24

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2385909>

ilahiyat akademi

Sayı: 16, 2022, ss. 1-24.

Issue: 16, 2022, pp. 1-24.

Mâtürîdî’de Siyaset Düşüncesi

Political Thought in al-Mâturîdî

Mustafa Ünverdi

Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı

Prof. Dr., Gaziantep University Faculty of Divinity, Department of Theology

Gaziantep/Türkiye

munverdi@gantep.edu.tr | ORCID: 0000-0002-2848-4073 | ROR ID: [020vvc407](https://orcid.org/020vvc407)**Makale Bilgisi Article Information****Makale Türü Article Type**

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

20 Nisan 2022 20 April 2022

Kabul Tarihi Date Accepted

28 Haziran 2022 28 June 2022

Yayın Tarihi Date Published

31 Aralık 2022 31 December 2022

İntihal PlagiarismBu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.This article has been scanned with Turnitin
software. No plagiarism detected.**Etik Beyan Ethical Statement**Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve
etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm
çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur
(Mustafa Ünverdi).It is declared that scientific and ethical principles
have been followed while carrying out and
writing this study and that all the sources used
have been properly cited (Mustafa Ünverdi).**CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.**Ünverdi, Mustafa. “Mâtürîdî’de Siyaset Düşüncesi”. *İlahiyat Akademi* 16 (Aralık 2022), 1-24.DOI: [10.52886/ilak.1106323](https://doi.org/10.52886/ilak.1106323)**Atıf/ Cite as**Unverdi, Mustafa. “Political Thought in al-Mâturîdî”. *Theological Academia* 16 (December
2022), 1-24. DOI: [10.52886/ilak.1106323](https://doi.org/10.52886/ilak.1106323)

Özet

Siyaset İslam kelamının incelediği konular arasında yer alır. İlk itikadi fırkaların oluşumunda önemli etkisi olan bu mesele, toplumsal sonuçları bakımından önemi yadsınamaz. Bu problem kelam kaynaklarında “imamet” başlığıyla ele alınmış olup, klasik dönemden günümüze önemini korumuştur. Çalışmamızda konuya ilişkin klasik dönem âlimlerinden Ebû Mansûr el-Mâtürîdî’nin görüşleri sistematik biçimde takdim edilmiştir. Mâtürîdî’nin siyasete ilişkin görüşleri yönetim felsefesi, yönetim ilkeleri, imamın özellikleri, hilafetin Kureyşli oluşunun hikmetleri ve konunun tarihsel bağlamı, din ve siyaset ilişkisi, masum imam görüşünün reddi, devlet yöneticisine itaatin çerçevesi ve siyasi otoritenin kanun yapma hakkı (içtihat) bağlamında incelenmiştir. Mâtürîdî’nin siyaset felsefesi mülkün Allah’a ait olduğu ilkesine dayanır. Siyasi yönetici devletin, hazinenin veya halkın sahibi değildir. O sadece bir emanetçidir. Bu nedenle emaneti en iyi şekilde korumak zorundadır. Yönetimini mutlak egemenlik zannıyla yapmamalıdır. İktidar ve halk ilişkisi efendi-köle ilişkisi değil, yöneten ve yönetilen ilişkisidir. Siyasi yönetimin dayandığı temel ilkeler günümüz terminolojisiyle adalet, ehliyet ve liyâkat, katılımcılık ve ortak akıl gibi unsurlardır. Buna bağlı olarak devlet yönetimi mutlak anlamda bir ailenin sultasına teslim edilmez. Devlet işleri danışma meclisiyle istişâre ile yönetilir. Devlet yöneticisini dinî kutsallığı yoktur. Nitekim tarihte halkı hidayete davet eden peygamberlerin olduğu toplumlarda o toplumları yöneten ayrı hükümdarlar vardı. Bu da din ve devlet yönetiminin farklı erkler tarafından yürütülmesinin örneği ve dayanağı niteliğindedir. Klasik kelam kaynaklarında “imam” olarak zikredilen devlet yöneticisinin özellikleri yönetim ilkeleriyle ilişkilidir. Siyasi yönetici adil olmalıdır. Halkı yönetme emanetini yürütebilme ehliyetine sahip olmalıdır. Liyakatin özü emin olmaktır. Ayrıca o ilim ve basiret sahibi olmalı, bilgi sahibi olmadığı meselelerde ise danışma meclisine başvurmalıdır. Şia inanç geleneğinde olduğu gibi imamın masumiyeti yoktur. O kutsal bir makam değildir. Nitekim Hz. Peygamber’e istişâre emredilmişti. Masum imamın işlerinde hata etmeyeceğine ilişkin mutlak inanç doğru kabul edilmez. Diğer taraftan devlet yöneticisi halkın dinî işlerini de sevk ve idare edeceğinden ya dinî uygulamalarda bilgi sahibi olmalı (fakih), ya da bilgi sahibi olanlara müracaat etmelidir. Son olarak imam takvâ sahibi olmalıdır. Zira o yönetim emanetini en yüksek duyarlılıkla sürdürmek için gerekli olan bir sıfattır. Mâtürîdî’de devlet yöneticisinin dinî konularda sorumluluğu vardır. Halkın dinde ihtiyaç duyduğu muameleler devlet tarafından sevk ve idare edilmelidir. Ancak ona göre din ve siyaset ilişkisi Şii gelenekte kabul edildiği gibi kutsal bir alan değildir. Bilakis siyaset beşerî alana ait bir olgudur. Yöneticinin sıfatları, görev ve yetkileri, göreve geliş yolları ve yönetimin adeta kutsanmış bir ailenin saltanatına bırakılmaması yönündeki görüşleri onda din siyaset ayırımına referans niteliğindedir. Onun bu yaklaşımı siyasetin dinin esasları arasına sokularak, ortaya çıkması muhtemel zulüm ve adaletsizlikleri sorgulanmaz kılma alışkanlıklarına karşı çıkış niteliğinde okunabilir. Hükümdar dinî nasslarda mevcut hükümlere uygun hareket eder. Ancak bunların dışında kalan konularda yorum yapma hakkını kullanır ve içtihat yapar. Siyasi yöneticinin bu noktada başvuracağı merci alimler heyetidir. Âlimler tıpkı peygamberler gibi Allah’a teslimiyet ile hareket ettiklerinde hak üzeredirler ve onların hükümlerine uyulur. Onlar dinde açık hüküm olmayan meselelerde kıyas yapmak suretiyle hüküm verirler. Mâtürîdî’nin siyaset felsefesi tüm bu yönleriyle hak ve hukuk arayışının zirveye çıktığı günümüzde dikkatle okunması gerekir. Bireyselleşme, sekülerleşme, hakikat tekelciliği ve ötekileştirme gibi modern sorunlara hikmet, adalet, liyâkat, ahlak ve iman motifli bir Mâtürîdî siyaset görüşü çözüm olabilir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Mâtürîdî, Politik Teoloji, Siyaset, İmamet, Hilafet.

Abstract

Politics is considered one of the subjects studied by Islamic theology. This issue, which had a significant impact on the formation of the first sects, cannot be denied in terms of its social consequences. This problem has been dealt with under the title of "imamah" in the sources of Speech. In our study, Abū Mansūr al-Mâtūrîdî's view of politics is presented systematically. Mâtūrîdî's views on politics are examined in the context of his philosophy of administration, principles of administration, the characteristics of the caliph, the wisdom of the Quraysh being the caliphate and the historical context of the issue, the relationship between religion and politics, the rejection of the view of the innocent imam, the framework of obedience to the state administrator and the right of political authority to make laws (ijtihād). al-Mâtūrîdî's political philosophy is based on the principle that sovereignty belongs to Allah. The political ruler is not the owner of the state, the treasury or the people. He's just a custodian. For this reason, it has to protect the trust in the best way. He should not rule with the presumption of absolute sovereignty. The relationship between power and people is not a master-slave relationship, but a relationship between the ruler and the ruled. The basic principles on which the political administration is based are, in today's terminology, elements such as justice, competence and merit, participation and common sense. Accordingly, the state administration cannot be handed over to the dominion of a family in absolute terms. State affairs are administered in consultation with the advisory council. The ruler of the state has no religious sanctity. As a matter of fact, in societies in which there were prophets who invited the people to guidance, there were separate rulers who ruled those societies. This is an example and a basis for the administration of religion and state by different powers. The characteristics of the state administrator, who is mentioned as "imam" in classical speech sources, are related to the principles of administration. The political ruler must be just. He must have the capacity to carry out the entrustment of governing the people. The essence of merit is to be sure. In addition, he should have knowledge and foresight, and should apply to the advisory council in matters of which he has no knowledge. As in the Shia belief tradition, the imam does not have innocence. It is not a holy office. As a matter of fact, The Prophet was ordered to consult. Absolute belief that an innocent imam will not make mistakes in his works is not considered as true. On the other hand, since the state administrator will also manage the religious affairs of the people, he should either have knowledge in religious practices (faqīh) or apply to those who have knowledge. Finally, the imam must have piety. Because it is an attribute that is necessary to maintain the management trust with the highest sensitivity.

Keywords: Kalam, al-Mâtūrîdî, Political Theology, Policy, Imāmah, Caliphate.

Giriş*

Büyük Selçuklu veziri Nizamü'l-Mülk (öl. 485/1092) Abbâsî Halifesi Me'mûn (öl. 218/833) ile ilgili şöyle bir hikâye anlatır: Halife Me'mûn bir gün sarayda tahtında oturmuş, "Mezâlim Adaleti"ni yerine getiriyordu.¹ Kendisine bir dilekçe sundular. Me'mûn, bu dilekçeyi veziri olan Fazl b. Sehl'e (öl. 202/818) verdi ve şunu dedi: "Bu adamın dileğini çabuk yerine getir. Zira bu dünya, dosta vefa göstermeye bile fırsat vermeyecek derecede hızlı döner. Bugün, gücümüz varken imkânları sunalım. Yarın gün gelir bunu yapamayız. İşte o gün bizim aciziyet ve çaresizliğimizdir"². Bu dönemin siyasi çizgisini yansıtan dikkat çekici bir hatıradır. Çağdaş siyaset bilimci David Easton (1917-2014) "Siyaset, değerlerin otoriteler yoluyla dağılımıdır." der.³ Bu da siyasetin ideal yorumu niteliğindedir. Geçmişten günümüze siyasi erk, her zaman bu ideali yakalamışlar mıdır, bilinmez. Buna rağmen tarih boyunca düşünürlerin siyaset düşüncesi geliştirme çabası içerisinde olduklarını biliyoruz. Bu konuda üretilen literatür ve ortaya atılan fikirler bunun delilidir.

Tarihten günümüze insanların sürekli gündemini teşkil eden siyaset, klasik kelim kaynaklarında "İmâmet" adı altında yer bulmuştur. İmâmetin bir ilke ve tefrik edici bir inanç esası olarak Şiî gelenekte yer aldığı bilinen bir husustur. Söz konusu meselede Şii ile Sünni ve Mutezile düşünce arasında imametin belirlenme şekli, meşruiyeti, yöneticinin nitelikleri ve otoritenin sınırları bağlamında farklılıkların olduğu da malumdur⁴. Kalam ekollerinin Tanrı tasavvurları ile imamet anlayışları arasında bir bağ kurulmuş, konu bu yönüyle de meseleye dâhil edilmiştir.⁵

Sünni kalam ekolünün önde gelen isimlerinden Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin (öl. 333/944) siyasete ilişkin görüşleri, günümüzde ihtiyaç duyulan politik teolojiye referans niteliğinde görülebilir. Hikmeti, düşüncesinin mihveri kılmuş olan bu önemli düşünürün konuya ilişkin görüşlerini mercek altına almayı yararlı görmekteyiz. Bu çalışmada onun *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde siyaset görüşünü

* Bu makale, "Political Thought in Mâtürîdî" adlı çalışmamız genişletilerek ve yeniden yorumlanarak hazırlanmıştır. Bk. Ünverdi, M. (2022). *Political Thought in Mâtürîdî*. Afro Eurasian Studies, 9 (1),6-21. DOI: 10.33722/afes.1092691

¹ Mezâlim Divanı veya Mezâlim Mahkemeleri, İslâm tarihinde Adliye Teşkilâtı'nın önemli bir kurumudur. Osmanlı Devleti dönemine kadar İslâm Devletlerinde varlığını sürdüren bu kurum, günümüz "yüksek mahkemelerine" ya da "yüce divana" benzetilmiştir. Bu mahkemeler konusu, hadd, kısas ve diyet cezalarını gerektirmeyen haksız fiiller ile özel borç ilişkileri dışında kalan ve haksızlığa yol açan davranışları önlemek ve kamu düzenini ayakta tutmak için kurulmuştu. Bkz. Ayşe D. Kuşçu, Eyyûbiler'de Mezâlim Mahkemeleri ve Dârü'l-Adl, *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 26, 2009, 209.

² Ebû Alî Kivâmüddîn Nizâmü'l-Mülk, *Siyâsetnâme*, çev. Mehmet Altan Köymen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2016), 111.

³ Yüksel Taşkın, *Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları 2014), 23.

⁴ Veysi Ünverdi, *İmâmiyye Şia'sının İmâmet Anlayışının Eleştirisi* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2016), 99, 271.

⁵ Mahmut Ay, "Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması", *Kelam Araştırmaları*, 6/2 (2008), 47-68.

yansıtan “imamet, itaat, ulû’l-emr, şûra, hüküm ve mülk” gibi kavramlara getirdiği yorumları inceleyeceğiz. Bu meselede bilgi, adalet, basiret ve takva etrafında işleyen Mâtürîdî’nin siyaset görüşü, bu konudaki araştırmalar için önemli veriler içermektedir.

İmam Mâtürîdî’nin *Kitâbü’t-tevhid* adlı eserinde, imamet bölümü bulunmamaktadır. Ancak onun elimizdeki diğer eseri *Te’vilâtü’l-Kur’ân*’da siyaset görüşünü tespit edebileceğimiz pasajlar mevcuttur. Özellikle imamet, ulû’l-emr, itaat, içtihad ve şûra gibi kavramları yorumlama biçimi, onun devlet yöneticisinin sıfatları, görevleri, yönetimin keyfiyeti ve yöneticiye itaatin mahiyeti konusunda bilgiler edinmekteyiz. Bunun yanında Ebü’l-Muîn en-Nesefî’nin (öl. 508/1115) *Tabsîratü’l-edille* adlı eserinde de Mâtürîdî’nin imamet, din-siyaset ilişkisi ve hilafetin Kureyşliliği gibi meselelerde görüşleri hakkında, malumat ve derinlik sağlayıcı bilgiler de söz konusudur.

Mâtürîdî’nin siyaset düşüncesinde din-siyaset ilişkisi, hilafetin Kureyşliliği ve yönetim erkiyle ilgili temel ilkeler daha önce araştırma konusu yapılmış bir meseledir.⁶ Bu makalede, bu ilgi alanına katkı sağlamak amacıyla Mâtürîdî’nin siyaset görüşünü oluşturan kavram ve ilkeler bir bütün hâlinde ele alınacaktır. Bu amaçla *Te’vilâtü’l-Kur’ân*’da siyasi nitelikteki kavramlara getirilen yorumlar incelenecektir. Ancak itikadi ekollerin imamet ve siyasetle ilgili görüşleri bu çalışmanın sınırlarına dâhil değildir.

1. Yönetim Felsefesi: Mülk Allah’ındır.

Mâtürîdî’nin siyaset felsefesinin özünde devlet yönetiminin bir emanet olduğu prensibi vardır. Devleti yöneten kimsenin idaresindeki toprak, mal ve mülk her ne kadar siyasi liderin mülkü gibi addedilse de gerçekte mülkün sahibi Allah’tır. Bu hakikat yönetici-halk ilişkisini belirleyen temel ilkedir. İktidar sahibi yönettiği halkı ve yönetiminde bulunan toprakları, malı-mülkü ve diğer unsurları mutlak egemenlik düşüncesiyle değil, emanet bilinciyle idare eder. Mülkün gerçek sahibi Allah olduğu için yönetim işi, bir emanet, yönetici de emanetçidir. Tüm ilke ve esaslar bunun üzerine inşa edilir.

Mâtürîdî, devlet yöneticisi olmanın ülkedeki varlıkların sahibi olmak anlamına gelmediğini belirterek, siyaset felsefesini “Allah’ın mülkün gerçek sahibi oluşu” ile temellendirir. Çünkü bizzat Kur’an, âlemi tümüyle Allah’a nispet etmiştir.⁷ Siyaset varlık âleminin bir parçası olarak bu hakikatten bağımsız değildir.

⁶ Ramazan Altıntaş, “İmam-ı Mâtürîdî’de Din-Siyaset İlişkileri” *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 53–66; Şaban Ali Düzgün, “Mâtürîdî’de Din, Siyaset Kültürü ve Yönetim Erki (Mülk/Devlet),” *Mâtürîdî’nin Düşünce Dünyası* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011), 349–369; Şükrü Özen, “Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Mes’elesı,” *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Milletler Arası Tartışmalı İlimî Toplantı* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012).

⁷ Âl-i İmrân 3/26; el-Hadîd 57/5 vd.

Yönetici ölçütleri ve yönetim esasları hakikate uygun inşa edilmelidir. Devleti yöneten kimsenin tebaa başta olmak üzere, yönettiği topraklar, devlet mülkü ve hazinesinin kendisine ait olduğunu düşünmesi sadece bir kuruntudur. Bilakis gerçekte mülk ve sultanlık Allah'a aittir. Dolayısıyla itaat, şükür, saygı ve övgü mülkün gerçek sahibi olan Allah'adır. İktidar-halk ilişkisi malik-mülk ya da efendi-köle ilişkisi değil, yöneten ve yönetilen ilişkisidir. Kulluk sadece Allah'a yöneliktir.⁸

2. Yönetim İlkeleri

Mâtürîdî'nin siyaset düşüncesinde belirli bir yönetim modelinin önerildiğini söylemek mümkün değildir. Ancak devlet yönetiminin dayanması gereken temel ilkelerden söz etmek mümkündür:

2.1. Adalet: “İnsanlar arasında hüküm verdiğinizde adil olunuz.”⁹ şeklindeki ilahi emir, devlet yönetiminde temel ilkenin adalet olduğunu gösterir¹⁰.

2.2. Liyakat/Ehliyet: İnsanlar arasında yönetici vazifesini eda edenler, onlardan bu yetkiyi emanet almışlardır. Emanet ancak ehline verildiği zaman adalet gerçekleşmiş olur. Böylece liyakat ve adalet birbirinden ayrılmaz iki ilkedir.¹¹

2.3. İştirak/Katılımcılık: Yöneticiler, devletin önemli işlerinde halkın ileri gelenlerine danışarak hareket etmelidir. Halkı ilgilendiren önemli konular “danışma heyeti” denilebilecek “eşraf (yüksek makam sahibi) ve necbâ’ (asil ve soylu) vasfını haiz insanlar” veya ülke sakinleriyle birlikte karara bağlanmalıdır. Böylece karar mekanizması yöneticinin sadece kendisine değil, iştirak/katılım yoluyla birden fazla kimseye dayanır¹². Bunun delili Sebe’ melikesinin, Süleyman’ın (as) ve Firavun’un etrafındaki seçkinlere hitap ederek onlardan görüş aldıklarını haber veren ayetlerdir¹³. Mamafih kamuya ait işlerde peygamberler de bulundukları toplumların ileri gelenleriyle istişarede bulunmuşlardır¹⁴. Bu da dolaylı olarak yönetimde iştirak/katılım ilkesine işaret eder. Bu bir bakıma günümüzde meclis niteliğinde görülebilir.

2.4. İstişare/Danışma: Şûra sözlükte ş-v-r kökünden gelmektedir. Şevr sözlükte “sağlanmış bal, hüsnücemal ve heyet” demektir. İşaret, istişare, meşveret ve müşavere aynı kökten türetilmiştir. Hepsinde ortak anlam “bir görüş belirtmek,

⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, ed. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006 - 2010), 13/338, 15/148, 285.

⁹ en-Nisâ 4/58.

¹⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/293. Adalet ilkesi kelam ekollerinin Tanrı tasavvurlarına da yansımıştır. Bkz. Mahmut Ay, Kelam’da Adalet, Kudret ve Hikmet Bağlamında Tanrı Tasavvurları, *Eskiye*, 31/Güz, 2015, 25-50.

¹¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/290-291.

¹² Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/296-297.

¹³ en-Neml 27/29, 38; el-Kasas 28/38.

¹⁴ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 1/137.

görüş almak ve rey ortaya koymak” şeklindedir. İstişare birisinden görüş talep etmek anlamına gelip, tıpkı kovandan balın süzülmesi gibi müşterek akıl hareketiyle ideal bir görüş elde etmesi gibidir¹⁵. Şura bir konuda danışma ve görüş alışverişinde bulunma yoluyla karar vermedir. Karar sürecini işleten gruba Şûrâ heyeti denilir. Kur’an’da “İşinde onlara danış.”¹⁶ istişareye, “Onların işleri aralarında müşavere iledir.”¹⁷ âyeti ise şûrâyâ delil kabul edilmiştir. Her iki ayet de karar alma süreçlerine insanların dâhil edilmesine işaret eder. Kur’an’ın 42. Sûresi’ne “Şûrâ” isminin verilmiş olması da ayrıca anlamlıdır.

Mâtürîdî Hz. Peygamber’in vahiy alan bir kişi olmasına rağmen kendisine istişarenin emredilmiş olmasının üç muhtemel manaya gelebileceğini belirtir: *Birincisi*, hakkında nass bulunan konularda istişârenin caiz olmaması, ancak diğer konularda içtihat edilebilmesidir. *İkincisi*, Hz. Peygamber’e istişarenin emredilmiş olması ya sahabenin faziletine ya da mutlak anlamda aklın gücüne işaret eder. Ancak her iki ihtimalde de hiç kimse (istişare edilmeye değer olma noktasında) sahabe konumunda değildir. *Üçüncüsü*, sahabe görüşü bir noktada birleşirse bunun hakikati ifade ettiğidir. Çünkü Allah Resulü’nün onlarla istişare ettikten sonra, onların görüşleriyle amel etmemesi düşünülemez. Onlara danışılması emredildiğine göre, şûrâ sonucunun hakka uygun olacağı kabul edilmiş olmaktadır¹⁸.

Esasen ilke olarak, hakkında nas bulunan konuda içtihadı başvurulmaz. İstişare ya nassın nasıl uygulanacağına ya da nas bulunmayan konuda ne karar verileceği hususunda geçerlidir. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in vahye mazhar olan birisi olmasına rağmen ashabıyla istişaresi, devlet yönetiminde iki önemli hususa matuf olduğu kabul edilebilir. Mâtürîdî’nin de ifade ettiği gibi bunlardan *birincisi*, yöneticinin etrafındaki insanların ve halkın şefkat ve sevgisini kazanmasıdır. Nitekim cahiliye döneminde Arap liderleri istişare mekanizmasını uygulamadıkları için halktan kopuk idiler. Kendileri hakkında karar verilirken hiç fikri sorulmayan halka, bu durum çoğu zaman ağır gelirdi. Bu nedenle Hz. Peygamber ashabıyla istişare etmiş ve onların gönüllerini kazanmıştır¹⁹. *İkincisi* ise istişareye dayalı verilen kararların isabetli olma ihtimali daha fazladır. Çünkü istişare farklı akılların ve zihinlerin karar sürecine dâhil edilmesidir. Tek bir aklın doğruyu bulabilme ihtimaliyle birden fazla aklın doğruyu bilme imkânı aynı değildir. Hasan el-Basrî’nin (öl. 110/728) “Hiçbir millet yoktur ki, aralarında istişareyle karar alsın da Allah onları doğru yola ulaştırmış olmasın.” dediği kaydedilir. Ensar Hz. Peygamber’in aralarında bulunmadığı zamanlarda aralarında

¹⁵ Asım Efendi, *el-okyânûsu’l-basît fî tercemeti’l-kâmûsi’l-muhît*, haz. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2/ 2079.

¹⁶ Âl-i İmrân 3/159.

¹⁷ eş-Şûrâ 42/38.

¹⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 2/458-459.

¹⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 2/459.

danışma ile hareket etmiş, bundan dolayı da ilahi övgüye mazhar olmuştur. Hz. Peygamber'in ashabıyla istişare etmesi, kendisinden sonra gelen yöneticilere bunu devlet yönetiminde temel ilkelerden biri haline getirmesi ve sünnet kılmış olduğu anlamına gelir.²⁰

2.5. İlim Ehline Danışma: Mâtürîdî yöneticinin işlerinde danışmayla hareket etmesi gerektiğini belirtmenin yanında, âlimlere özellikle yer vermiş ve devlet yöneticisinin ulema ile istişare hâlinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun temeli Kur'ân'da ihtilafli meselelerin Allah ve Resûlü'ne arz edilmesinin söz konusu edilmiş olmasıdır.²¹ İlmî konularda ihtilaf ancak âlimler arasında olur. Öyleyse ulû'l-emr ya "ilim adamı" olan ya da ilim adamlarının görüşlerine uyan birisidir. Nitekim müminler de dinî meselelerde ancak âlimlerin fetvalarına uyarlar. Âlimler Kur'an ve Sünnete uygun fikir beyan etmeye yetkin kimselerdir. Onlar bu yönleriyle itaat edilmesi ve görüşü alınması gereken kimselerdir. Yöneticiler, halkın kendilerine itaat etmelerini istiyorlarsa -ki bu en tabi haklarıdır- ulemanın görüşlerine ve fetvalarına başvurmalı, ihtilafli meselelerde onlara danışmalıdır.²²

2.6. Yönetimin Herhangi Bir Ailenin/Grubun Uhdesine Olmaması: Mâtürîdî devlet yönetiminde saltanat anlamına gelebilecek oligarşik bir yapıda olmaması gerektiğini savunmuştur. Devlet yönetimini sağlayan şartlar her kimde mevcut ise imamete en layık olan da odur.²³ Takva, Allah ve insan ilişkisini tanımlarken, ilim ve basiret ise insan ile toplum ilişkisini tanımlar. İlim ve basiret bir anlamda toplum için en iyiyi yapabilmenin temeli olup, takvanın aksine dinî bir içerik taşımamaktadır.²⁴

Nesefî, Mâtürîdî'nin bugün elimizde olmayan *el-Makâlât* adlı eserinde, imametini iki temel özelliği taşıyan kimseye ait olması gerektiğini nakleder: Takva, ilim, basiret gibi sıfatlara sahip olmak ve muktedir olmak. Siyasi yönetici toplumun maslahatlarını en güzel şekilde temin edebilir. Bu nedenle yukarıdaki iki husus imamda olması gereken özelliklerdir. Kendisinde bu özelliklerin olduğu kimse imamete en layıktır. Dolayısıyla Şia'nın imameti sadece Benî Haşim'le sınırlandırması kabul edilemez.²⁵ Nitekim geçmişte imamet çeşitli kavimler arasında tahakkuk etmişti. Böylece esas olan imametini belirli bir aileyle sınırlandırılması değil, yönetici vasfını haiz kimsenin o görevi ifa etmesidir.²⁶

²⁰ Ebü Ca'fer Muhammed b Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyan an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Dârü'l-Hicr, 2003), 6/191.

²¹ en-Nisâ 4/59.

²² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/293-294.

²³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/293; Ebü Muîn Nesefî, *Tabsîratü'l-Edille*, thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993), 2/437.

²⁴ Düzgün, "Mâtürîdî'de Din, Siyaset Kültürü ve Yönetim Erki (Mülk/Devlet)", 354.

²⁵ Nesefî, *Tabsîratü'l-Edille*, 2/437-438.

²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/229.

3. Devlet Yöneticisinin Özellikleri

Mâtürîdî’nin siyaset düşüncesinde devlet yöneticisi daha çok melik, imam, halife ve sultan gibi sözcüklerle zikredilmiştir. O, meliki “memleketinde emri ve sözü geçen zat” şeklinde kullanmıştır. Müslümanların siyasi liderini ifadede ise daha çok imam sözcüğüne yer vermiştir. Bu durumda hükümdar ve kralları ifade eden genel tabir melik, İslam diyarlarında devlet yöneticilerini ifade eden terimler ise imam ve halifedir. Ancak bunlar dışında İslam memleketlerinde devlet yöneticileri için sultan sözcüğüne de yer vermiştir.²⁷

Mâtürîdî’nin *Te’vîlâtü’l-Kur’ân* adlı eserinde siyasetle ilgili pasajları incelediğimizde onun devlet yönetiminde bulunan kimselerde şu özelliklere işaret ettiğini görürüz:

3.1. Adaletli olmak. Hz. Peygamber ancak adalet ve hakkaniyet üzere oldukça yöneticiye itaati emretmiştir.²⁸ Bu konuda Mâtürîdî Hz. Peygamber’in adil devlet başkanını müjdeleyen bir hadis-i şerifine de yer verir: “Herhangi bir kimse insanların işlerini üzerine alır da kendisini ve ailesini gözettiği gibi onların da haklarını gözetmezse Kıyamet gününde cennetin kokusunu bile alamaz.”²⁹

3.2. Liyakat ve ehliyet sahibi olmak. İnsanları yönetmek bir anlamda emaneti üstlenmektir. Emanetin de ehline verilmesi zorunludur. Liyakatin özünde emin/güvenilir olma vardır.³⁰ “Emaneti ehline verin.”³¹ emri, “İnsanlar arasında hükmedince adaletle hükmedin.”³² emriyle birlikte okunmalıdır.

3.3. İlim ve basiret sahibi olmak. Zira Müslümanlar işlerini bilgi sahibi ve görüşü açık birisine emanet etmek isterler.³³

3.4. Masumiyet şartını reddetmek. Bilindiği gibi Şia’da imamın masumiyeti görüşü vardır. Ancak Sünni siyaset teorisi bunu reddetmiştir³⁴. Mâtürîdî’de imamın masum olmadığı görüşü, Sünni paradigmaya zemin niteliğindeki yaklaşımlardan birisi görülebilir. Allah, ihtilaf konularında kendisine, Hz. Peygamber’e veya ilim insanları ile görüş alışverişinde bulunmayı emrettiğine göre imam “mutlak” biri değildir. Onun masumiyeti düşünülemez.³⁵

²⁷ Özen, “Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Mes’elesi”, 524-527.

²⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/291-293.

²⁹ Buhârî, “Ahkâm”, 8; Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/290.

³⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/291.

³¹ en-Nisâ 4/58.

³² el-Mâide 5/8.

³³ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/293.

³⁴ Ekrem Uysal, *Kelâmî Açıdan İmâmiyye’nin Gaybet ve Rec’at İnancı* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2021), 64-65.

³⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/295-296.

3.5. Fakîh olmak. Allah, “Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz bunu Allah ve Resulü’ne götürün.”³⁶ diye emreder. Burada anlaşmazlık, ilmî bir tartışmadır ve bu da şüphesiz âlimler arasında olur. Öyleyse devlet ricali dinî konuları bilen kimseler olmalıdırlar.³⁷

3.6. Takva sahibi olmak. Halkın yöneticiye mal ve can güvenliğini emanet etmiş olması, onun bu konularda çok hassas olmasını gerektirir. Bu ise ancak takva ile elde edilebilecek bir haslettir.³⁸

4. Hilafetin Kureyşliliğinin Hikmeti

Bilindiği gibi hilâfetin Kureyşliliği Hz. Peygamber’e nispet edilen bir rivayete dayandırılır: “İmamlar Kureyş’tendir.”³⁹ Bu rivayete dayalı olarak Ebû Hanîfe (öl. 150/767), İmam Şafii (öl. 204/820), Ahmet b. Hanbel (öl. 241/855), Ebû’l-Hasan el-Eş’arî (öl. 324/935), Eb’u Bekr el-Bâkılânî (öl. 403/1013) başta olmak üzere pek çok âlim hilafetin öncelikle soy ve nesep bakımından Kureyş’in hakkı olduğunu kabul etmişlerdir.⁴⁰ Bu meselede Mu’tezile’nin ekseriyeti de benzer görüşe sahip olmakla birlikte, Dırar b. Amr (öl. 200/815) ve onun gibi düşünen bazılarının ve taraftarlarının bu mevzudaki görüşleri, Kureyş aleyhinedir. Ancak bu aleyhtarlığın kabilecilikle değil, yöneticinin iktidar gücüyle ilgili olduğunu belirtmemiz gerekir. Nitekim Dırar’ın görüşü şöyledir: “Biri Kureyşli, öbürü Nebat’lı iki aday olsa Kureyşli’yi bırakır, Nebatlı’yı halife seçeriz. Çünkü bu berikinin aşireti daha küçük ve sayıları da azdır. Allah’a isyan ettiğinde ve onu azletmek istediğimiz takdirde mukavemetini kırmak daha kolay olur...”⁴¹ Bu yaklaşımın, devlet yöneticisinin otoritesini soy ve nesebe yükleyen saltanat yanlısı düşünceye ret niteliğinde olduğu ortadadır.

Nesefî’nin naklettiğine göre, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî bugün elimizde bulunmayan *el-Makâlât* adlı eserinde şu görüşe yer vermiştir: “Mesele dinî açıdan ele alınırsa en çok takva sahibi olanı, en dindarını, işleri en iyi görecektir, en iyi kararı verebilecek olanı aramak ancak böyle birisini imamete getirmek gerekir. Çünkü Kur’ân’da “Allah katında en keriminiz, en müttakinizdir.”⁴² denildiği gibi malların ve ırzların emaneti de buna bağlıdır. Emanetin yerine getirilmesi takva ile olur. Bu

³⁶ en-Nisâ 3/59.

³⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 2/294.

³⁸ Nesefî, *Tabsîratü’l-edille*, 2/437.

³⁹ “İmamlar Kureyş’tendir.” rivayetinin kaynağı, sıhhati ve anlamına ilişkin değerlendirmeler için bkz. M. Said Hatiboğlu, “İslam’da İlk Siyâsi Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (1978) 121-213; İsrail Balç, “İmamlar/Halifeler Kureyş’tendir” İddiasının Kiriği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (2016), 5-31.

⁴⁰ Hatiboğlu, “Hilâfetin Kureyşliliği”, 172-175; Özen, “Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Mes’alesi” 536-539; Uysal, *Kelâmî Açıdan İmâmiyye’nin Gaybet ve Rec’at İnancı*, 66.

⁴¹ Hatiboğlu, “İslam’da İlk Siyâsi Kavmiyetçilik Hilâfetin Kureyşliliği”, 171.

⁴² el-Hucurât 49/13.

bakımdan imamın takva sahibi olması gerekir. Ne var ki, Hz. Peygamber: “İmamlar Kureyş’tendir, demiş, peygamberin ahabî da imamı Kureyş’ten seçmiş, onlara biat etmiştir.”⁴³ Görüldüğü gibi Mâtürîdî Kur’an ve akıl açısından imamet ehliyet ve liyakat sahibine uygun görmekle birlikte, bu konuda menkul rivayeti reddetmemiş, sahabe uygulamalarını da dikkate alarak imamet Kureyşliliği rivayetini geçerli kabul etmiştir.⁴⁴

Mâtürîdî Hz. Peygamber’in hilâfeti Kureyşlilerle sınırlandırmasını iki sebebe dayandırmıştır: *Birincisi*, imamet dinî veçhesi olmakla beraber daha çok idari ve siyasi bir konudur. Bu yüzden imam olacak kişinin takvanın yanı sıra küçük düşürülmemiş ve nefret edilmeyen bir nesebe mensup olmasına ihtiyaç vardır; öteden beri hükümdarlığın güçlü ve saygın olarak bilinen bir soya verilmesi de bundandır.⁴⁵ Nitekim öteden beri nübüvvetin bir soya, siyasetin ayrı bir soya mahsus kılınması bilinen bir şeydir. İnsanlar dinî konuları nübüvvet makamıyla, siyaset ve idari konuları saygınlığı olan bir soyla sınırlandırmışlardı.⁴⁶ İmamet Kureyş kabilesine tahsisini öncelikle siyasi bağlamda okumalıdır. Zira o dönem için Kureyş’in toplum nezdinde önemli bir etkinliği vardı. Örneğin evlilik konusunda Kureyşliler hiçbir kavmi kendilerine denk görmezlerdi. *İkinci* sebep ise Kur’an’ın Kureyş lehçesiyle inmiş olmasıdır. Bu, söz konusu tahsisin dinî dayanağı niteliğindedir. Allah geçmişte özellikle savaş konularını hükümdarlara, din konularını ise peygamberlere tevdi etmiştir⁴⁷. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Mâtürîdî, genelde Arapları ve özelde Kureyşlileri diğer milletlerden mutlak manada üstün görmemiş, onlara Hz. Peygamber’in yakın çevresinde bulunmaları açısından ayrı bir yer vermiştir.⁴⁸ Ayrıca Kureyş’in Arap Yarımadasında siyaset ve sosyal otoritesine vurgu yapması, Mâtürîdî’nin bu rivayeti tarihsel nitelikte kabul ettiğine işaret eder. Aksi takdirde o mutlak anlamda nesep ve soya işaret eder, diğer beşerî unsurların etkisine yer vermezdi.

5. Din ve Siyaset İlişkisi

Mâtürîdî insanların birlikte huzur ve barış içerisinde yaşayabilmeleri için hukukî ve toplumsal bir düzenleme olan imamet veya hilâfet denilen siyasi erkin itikadî değil aklî bir konu olduğunu vurgulamıştır. Siyasi ve toplumsal bir düzenin kurulması ve bunun ehil bir yönetici tarafından idare edilmesi gerektiğine dair

⁴³ Neseî, *Tabsîratü’l-edille*, 2/437.

⁴⁴ Hatiboğlu, “İslam’da İlk Siyaset Kavmiyetçilik Hilâfetin Kureyşliliği”, 174.

⁴⁵ Benzer görüşü Şia’nın da savunduğu görülmektedir. Uysal, *Kelâmî Açından İmâmîyye’nin Gaybet ve Rec’at İnancı*, 74.

⁴⁶ Neseî, *Tabsîratü’l-edille*, 2/438.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 1/137.

⁴⁸ Özen, “Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Mes’elesi”, 540.

görüşleri, onun imameti dinî değil siyasi bir makam olarak telakki ettiğine işaret eder.⁴⁹

Diğer taraftan Mâtürîdî tarihte nübüvvet ve siyaset görevlerinin farklı kişi ve ailelerce yürütülmesine dikkat çeker ve bunun nübüvvet siyaset görevinin ayırımına işaret ettiğini kabul eder. Nitekim İslam düşünce geleneğinde Şia ve benzeri yapıların din-siyaset özdeşliği Mâtürîdî'nin siyaset düşüncesinde karşılık bulmaz. Aşağıdaki nedenlerle Mâtürîdî'nin din ve siyaset ayrımı yaptığını ifade edebiliriz:

a. Devlet yöneticiliği genellikle ekonomiyi ve ülke topraklarını yöneten, kudret sahibi hükümdarların uhdesindedir. Ancak peygamberlik-Hz. Davud ve Hz. Süleyman örneğinde olduğu gibi- halkı yönetme gücünü elinde bulunduran iktidar sahibi peygamberlere de -Hz. Muhammed örneğinde olduğu gibi- halk içinde mütevazı insanlara da tahsis edilmiştir.

b. Peygamber dünya işlerinde insanlara danışır ama din işlerinde danışmaz. Nitekim el-Bakara 2/246. ayette Hz. Peygamber'in savaş konusunda çevresindeki insanlarla istişaresine işaret eder. Dinî konularda ise peygamberin istişaresinin söz konusu olmadığı açıktır. Dolayısıyla savaş gibi toplumun bekasını ilgilendiren siyasi bir mesele ile nübüvvet gibi ilahi görev mahiyet açısından birbirinden farklıdır.

c. Melik devlet yönetimini sağlayabilecek liyakat sahibi olması gerekirken, peygamberlik tamamen ilahi bir tercih olup tevkifi olarak tavsif edilir.

d. Nübüvvet Hz. İbrahim soyundan devam etmesine rağmen, imamet farklı soylardan gelen ailelerin eliyle yürütülmüştür.

e. İyi veya kötü ayrımı din ve siyaset cephesinde farklılaşabilir. Mesela din savaşı kötü görünürken, bir toplumun varlığını korumak adına devlet yönetimi savaşı kaçınılmaz hâle getirebilir.⁵⁰

Mâtürîdî'nin din ve siyaset ayrımını Şii siyaset düşüncesine bir eleştiri olarak okunmalıdır. Bu görüşün laiklik ilkesiyle ilişkilendirilmesi bir tür anakronizmdir⁵¹. Zira Mâtürîdî'nin din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması bağlamında mutlak bir ayırım yaptığı veya bu ayrımı bir yönetim ilkesi olarak tayin ettiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da* bugünkü anlamda bir din devlet ayrımı anlamına gelecek laisizmi çağrıştıran bir yorum

⁴⁹ Osman Oral, "Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşiliği Mes'elesi", *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, ed. Ayhan Kuşçulu, (e-kitap, Erciyes Üniversitesi: Kayseri, 2018), 930.

⁵⁰ Düzgün, "Mâtürîdî'de Din, Siyaset Kültürü ve Yönetim Erki (Mülk/Devlet)", 354-355.

⁵¹ Bu konuda yapılan bir değerlendirme için bkz. Sönmez Kutlu, "İmam Mâtürîdî'ye Göre Din-Siyaset Ayırımı", *Erişim* 30 Mart 2021. <http://www.sonmezkutlu.net/?pnum=158&pt=Mâtürîdî%27de+Diyamet+Siyaset+Ayr%C4%B1m%C4%B1>

tespit edemedik. Bilakis onda siyasi yönetimin dinî boyutuna ilişkin aşağıdaki bilgiler dikkati çekmektedir:

a. Mâtürîdî imametın dinî yönü olan bir görev olduğunu kabul etmiştir. Devlet yöneticisi halkın sadece dünyevi işlerini değil, dinî işlerini de yönetmekle sorumludur.⁵²

b. Mâtürîdî’ye göre devletin üst kademesinde yer alan yönetici grubu fakihlerden müteşekkıl olmalıdır. “*Bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüzde onu Allah ve Resulüne götürün.*” mealindeki ilahi emir âlimlere işaret eder. Çünkü ilmi tartışma âlimler arasında olur. Bu nedenle halkın görevi hükümdarlara adil oldukları sürece itaat etmek, hükümdarların görevi ise âlimlerin görüşlerine ve fetvalarına uymaktır.⁵³

c. İmamın bilgi ve basiret sahibi olması onun yeterlilik şartlarındandır. Burada bilgi, sadece siyasi, idari ve askeri konularda değil, aynı zamanda halkın manevi ihtiyacını karşılayabilecek nitelikte olmalıdır.⁵⁴ Askerî komutanlar da dinî hüküm ve fetvaları bilmekle mükelleftirler.⁵⁵

d. Mâtürîdî’nin geçmişte nübüvvetin bir soyda, siyasetin bir soyda olduğunu kabul etmiş olması, bu konuda mutlak bir ayırımı öngördüğü anlamına gelmez. Onun yaptığı bu ayırım, Kureyş’in siyasi nüfuzunu delillendirme niteliğinde olup, mutlak bir ilke tespiti değildir. Nitekim onun, “Yöneticinin mümin olması durumunda müminlerin ona itaat sorumluluğu bir derece artar.” şeklindeki görüşü, halk ve yönetici arasındaki inanç birliğinin doğurduğu sonucu görmezden gelmediğini gösterir.⁵⁶

e. Mâtürîdî, imamete liyakatte ilk şart olarak takvayı zikretmiştir. Yönetim halktan alınan bir emanettir. Emanetin güvencesi ise takvadır. Takva kul ile Allah arasındaki ilişkiyi ifade eden dinî bir terimdir. Neseî, Mâtürîdî’nin görüşlerini aktardıktan sonra imametın dünya ve ahiret maslahatlarına yönelik bir makam olduğunu belirtir. Dolayısıyla devlet yöneticisinin takva sahibi olması, dünya ve ahiret saadetini teminde aslî şartlar arasındadır.⁵⁷

f. Mâtürîdî, Hz. Peygamber tarafından hilafetin Kureyş kabilesine tahsisinin bir gerekçesini de Kur’an’ın Kureyş lehçesiyle inmiş olmasında görür.⁵⁸ Bu ise en azında İslam tarihinin ilk dönemlerinde devleti yönetecek halifenin Kur’an’ı en doğru bilen ve okuyan kimse olması gerektiğine işaret eder.

⁵² Neseî, *Tabsîratü’l-Edille*, 2/437.

⁵³ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/293.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 2/138.

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/292.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/292.

⁵⁷ Neseî, *Tabsîratü’l-edille*, 2/437.

⁵⁸ Neseî, *Tabsîratü’l-edille*, 2/438.

g. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması Batı'da Kilise karşıtı seküler perspektif geliştirme çabalarına dayanır. Hâlbuki Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemde söz konusu yönetim biçiminden bahsetmek imkânsızdır.

Kanaatimizce Mâtürîdî'de tespit ettiğimiz bu görüşler, onun açısından İslam beldelerinde devlet yönetiminin dinden tamamen bağımsız olmadığını imler. Bununla birlikte ona göre din ve siyaset ilişkisi asla Şii gelenekte kabul edildiği gibi kutsal bir alan değildir. Bilakis siyaset beşerî alana ait bir olgudur. Yöneticinin sıfatları, görev ve yetkileri, göreve geliyolları ve yönetimin adeta kutsanmış bir ailenin saltanatına bırakılmaması yönündeki görüşleri onda din siyaset ayırımına referans niteliğindedir. Onun bu yaklaşımı siyasetin dinin esasları arasına sokularak, ortaya çıkması muhtemel zulüm ve adaletsizlikleri sorgulanmaz kılma alışkanlıklarına karşı çıkış niteliğinde okunabilir⁵⁹. Keza Mâtürîdî'nin şeriatı sem' alanına hasrederek dini akılla temellendirmesi de din siyaset özdeşliğinin reddine işaret eder.⁶⁰

6. "Ulû'l-emr" Bağlamında "Masum İmam" Düşüncesinin Reddi

Kur'anî bir tabir olan "ulû'l-emr" tefsir literatüründe farklı şekillerde anlaşılmış ve kavramın "hükümdar, komutan, fukahâ, ulema veya Hz. Peygamber'in ashabı" olduğu ifade edilmiştir.⁶¹ Şii âlimlerden Tabersî'ye (öl. 548/1153) göre ulû'l-emr, Hz. Muhammed'in (as) soyuna (ehl-i beyt) mensup imamlardır. Allah, kendisine ve Hz. Peygamber'e itaatten sonra ulû'l-emr'e itaati emrettiğine göre bu, mutlak bir hükümdür. Mutlak itaat, tıpkı Allah ve peygamberi gibi masum otoriteye olmalıdır. Bu sadece Ehl-i Beyt imamlarına özgü bir ayrıcalıktır.⁶²

Mâtürîdî, en-Nisa 4/83. ayette işaret edilen ulû'l-emrin âlimler, yöneticiler, komutanlar, fakihler veya Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi sahabeler olabileceğini kaydettikten sonra, öncelikle bu kavramın "nassın mana ve maksadını çıkarabilen ulemâ ve fukahâyâ" işaret ettiğini kaydeder⁶³. Ulema sınıfı, dinî meselelerde halkın kendilerine rağbet edip güvendiği kimseler olup, ilgili konularda halka rehberlik yapabilecek düzeydedirler. Bunun delili şu ayettir: *İman konusunda zaaf gösteren kimseler, savaşa giden müminlerin zafer kazandığı veya hezimete uğradığı yolunda bir haber/bilgi aldıklarında bunun doğru olup olmadığını araştırmadan etrafa yayarlar. Hâlbuki bu haberi öncelikle Peygamber'le veya yetki sahibi müminlerle*

⁵⁹ Oral, "Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşiliği Mes'elesi", 935.

⁶⁰ Düzgün, "Mâtürîdî'de Din, Siyaset Kültürü ve Yönetim Erki (Mülk/Devlet)", 352.

⁶¹ Taberî, *Cami'u'l-beyan an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 7/180-182.

⁶² Ebû Abdullah Fazl b. Hasan Tabersî, *Mecmeu'l-beyan fî tefsiri'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemsüddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, trs.) 3/110-111; Uysal, *Kelâmî Açından İmâmiyye'nin Gaybet ve Rec'at İnancı*, 151.

⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/356.

paylaşmış olsalardı, onlar haberin aslını öğrenir, işin iç yüzünü ortaya çıkarırlardı...⁶⁴ Bu ayet, ulû'l-emrin kesin olarak ilim adamı olmasını gerektirir. Çünkü halkın dinî işlerini idare etmek, olup bitenlere şahitlik etmek, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker görevini yerine getirmek, basiretle hareket etmek ve ilmi tartışmalarda ittifak edilen görüşe uygun kararlar vermek ulû'l-emrin âlim düzeyinde biri olması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁶⁵

Ulû'l-emr kavramının anlam sahasında dâhil olan diğer gruplar siyasi yöneticiler ve askerî komutanlardır. Mâtürîdî, en-Nisâ 3/59. ayette kendilerine uyulması ve itaat edilmesi gereken zümrenin ilim adamları, devlet adamları veya kumandanlardır. Bunlar siyasi yönetici de olsa askeri komutan da olsa ilim ve basiret sahibi kimseler olmalıdır. Nitekim Allah *“İnsanlar arasında hüküm verdiğinizde adil olunuz.”*⁶⁶ emriyle, hükümdarlara adil olmayı, halka da adil hükümdara itaat etmeyi emretmiş olmaktadır.⁶⁷

Ulû'l-emr bilgi sahibi kişidir. Halkın temsilcisi konumunda olan ve âlimlerin görüşlerine uygun karar verir.⁶⁸ O Şiilerin iddia ettiği gibi “masum imam” değildir. Eğer en-Nisa 3/59’da itaat edilmesi emredilen ulû'l-emr bir imam olsaydı, yüce Allah aynı ayette *“Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz bunu Allah ve Resulü’ne götürün”* diye emretmez, “imama götürün” derdi. Bu ayet, hiç kimsenin sözünün Allah ve peygamberin sözüne denk olmadığını da kayıt altına almaktadır.⁶⁹

7. Devlet Yöneticisine İtaatin Çerçevesi

Mâtürîdî melik veya imam devlet yöneticisine meşru işlerde bağlılığı temellendirmiş ve bunun hikmeti üzerinde durmuş, meseleyi “ulû'l-emre itaat” bağlamında ele almıştır. Mâtürîdî en-Nisa 4/59. ayetin yorumunda konuyu şöyle ele almıştır: “Bu ayette neden hitap sadece müminlere yöneliktir?” diye sorulacak olursa ilk olarak onlar itaat yönünden insanlar arasında en iyi olanlardır. İkincisi, kâfirler henüz Allah’a bile itaat etmiş değildirler. Bu sebeple onlardan Hz. Peygamber’e ve ulû'l-emre gönüllü itaat etmeleri beklenemez. Üçüncüsü ise Allah’ın müminlere, mümin yöneticilere itaati emrettiğini bilmeleri gerektiğidir.”⁷⁰

Yöneten ve yönetilen arasında inanç birliği varsa, yani müminlerin idarecisi yine bir müminse, halkın yöneticilerine itaat etme ve ona tabi olma sorumluluğu bir

⁶⁴ en-Nisâ 4/83.

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü'l-Kur’ân*, 3/299-300.

⁶⁶ en-Nisâ 3/58.

⁶⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü'l-Kur’ân*, 3/293.

⁶⁸ en-Nisâ 4/59. Ayette geçen ulû'l-emr kelimesinin tefsir ve kelam kaynaklarında ele alınma biçimi ve kelimenin kavramsal tahlili için bkz. Mustafa Öztürk, “İslam Tefsir Geleneğinde Yorum Manipülasyonu: ‘Ulû'l-Emr’ Kavramı Örneği”, *İslâmiyât*, 3, (2000), 79-98.

⁶⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü'l-Kur’ân*, 3/294.

⁷⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü'l-Kur’ân*, 3/291.

derece daha artar. İnanç birliği itaat yükümlülüğünü olumlu yönde etkiler. Yukarıdaki ayette mademki hitap inananlara yöneliktir, bu itaat sorumluluğunun öncelikle müminlere yönelik olduğunu gösterir.⁷¹ Halkın (âmme), verdikleri hükümler (ahkâm) konusunda ümeraya (devlet yöneticileri) itaat etmeleri ve verdikleri fetva konusunda ulemaya uymaları vaciptir.⁷² Ancak devlet yöneticisi mutlak anlamda kamu yararını ve toplumun menfaatini gözetmelidir. O bu yolda olduğu sürece itaat edilmeye lâyıktır.⁷³

İslam'ın özü yüce Allah'a teslimiyet ve itaat olduğuna göre, inananların bu hitaba muhatap olması garip değildir. Mamafih, iman, Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiklerine iman etmek ve bu konuda onun öğretilerine itaat etmektir. Mâtürîdî itaat kelimesini, "emredilene uymak" ve "emri yerine getirmek" şeklinde yorumlamıştır. Mümin, ıstılahta "Allah ve Peygamberini hür iradeyle tasdik eden kimse" anlamına gelse de kavramın semantiği, ona "itaat eden kimse" anlamı da yükler. Söz konusu itaat farklı şekillerde olabilir:

a. Allah'ın farz kıldığı şeylerde O'na itaat etmek, sünnet kıldığı şeylerde ise Hz. Peygamber'e itaat etmek gerekir.

b. İndirdiği ve Kur'an'da beyan ettiği şeylerde Allah'a, yaptığı açıklamalar konusunda Hz. Peygamber'e itaat etmelidir.

c. Hz. Peygamber'in emrettiği her şeye itaat etmelidir. Çünkü onun Allah'ın iradesinin dışına çıkması ve muhalif bir söz söylemesi düşünülemez.⁷⁴

d. İtaatin emredildiği ayette hitabın müminlere yönelik olması itaatin dinî konularla sınırlı olması anlamına gelebilir. Zımnen, devlet yöneticisi dinî konularda kendi ya da ulemanın görüşüyle bir karar verdiğinde buna itaat edilmelidir.⁷⁵

Mâtürîdî'ye göre bu ayette Allah'tan başkasına itaatin imkânı söz konusu edilmiştir. Esasen ibadet, kişinin bütün varlığını Allah'a tahsis etmesi iken, itaat verilen emri yerine getirmektir. Allah'tan başkasına ibadet mümkün değildir ama itaat mümkündür. Çünkü itaat, örneğin Hz. Peygamber'e yönelik olduğunda bu, aslında Allah'ın emrine uymaktır. Allah, Hz. Peygamber'e itaati emrettiğinden, söz konusu itaat dolaylı olarak ve aslen Allah'a olmaktadır. Bu açıdan itaat ile ibadet arasında fark vardır. İbadet sadece Allah'a, itaat ise onun emriyle elçilerine de olabilmektedir.

Yukarıdaki ayette belirtilen "ulû'l-emr" Mâtürîdî nezdinde "adalet sahibi veya fakih pâyesinde olan" devlet adamı/yöneticisi olabilir. Ancak komutan, alim veya fakih gibi diğer ihtimaller de mümkündür. Ona göre her devlet adamı, mutlak

⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/297.

⁷² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/293.

⁷³ Özen, "Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Mes'elesi", 531.

⁷⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/303.

⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/297.

anlamda itaate layık değildir. O bu görüşünü bir ayet ve iki rivayet ile temellendirmiştir: “... İnsanlar arasında hükmettiğinizde adaletli olunuz...”⁷⁶ Bu ayet hükümdarlara adaleti, halka da itaati emretmektedir. Mâtürîdî bu ayetten şu ilkeyi çıkarmaktadır: İtaat hükümdarın bizzat kendisine değil, onun adil hükmüne yani adalet uygulamasına yöneliktir. Mâtürîdî, en-Nisa 4/59. ayette şu yorumu da mümkün görmüştür: Devleti yönetenler, dinde fakih olmak zorunda değilse de âlimlere uymak suretiyle bu konudaki eksiklerini tamamlayabilirler. Nitekim bu ayette ...Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah ve Resulü’ne götürün emri vardır. Resulüllah’ın hayatta olmadığı dönemlerde onun temsilcileri ilim adamları olduğuna göre, bu ayetten zorunlu olarak iki sonuç çıkmaktadır:

- a. Devlet yöneticilerinin verdikleri kararlara uymak/itaat etmek.
- b. Devlet yöneticilerinin âlimlerin görüşlerine/fetvalarına uyması.

Böylece halk, adalet ve hakkaniyetle hükmede ve ulemanın görüşlerine başvuran yöneticilere uymak durumunda kalacaktır.⁷⁷

Esasen en-Nisâ 4/59. ayetin nüzul sebebi olarak nakledilen iki farklı rivayet de yöneticiye itaatin keyfiyeti ve sınırlarını belirler niteliktedir. İbn Abbâs’tan (öl. 68/687) nakledilen rivayete göre bu Abdullah b. Huzâfe b. Kays es-Sehmî (öl. 35/655-56) hakkından nazil olmuştur. Hz. Peygamber tarafından bir seriyyenin başında savaşa gönderilen Huzâfe, sefer sırasında bir olay üzerine askerlerine kızmış ve bu kızgınlıkla onlara ateş yakılması için odun toplamalarını, ardından da yakılan ateşe girmelerini emretmiştir. Emrindeki gençlerden birinin itirazı üzerine, mesele, bilahare Hz. Peygamber’e intikal ettirilmiştir. Hz. Peygamber onlara, “Şayet ateşe girmiş olsaydınız, bir daha ondan asla çıkmazdınız. Çünkü itaat ancak iyi, maruf olan şeylerde olur.” buyurmak suretiyle, meşru itaatin sınırlarını tayin etmiştir.⁷⁸

Taberî’nin (öl. 310/923) naklettiği rivayete göre ise Halid b. el-Velid (öl. 21/642) kumandasında gönderilen bir seriyyede, başlangıçta düşman safında yer alan ancak daha sonra Müslüman olduğunu ikrar eden bir kişinin durumu konusunda Halid b. el-Velid ile Ammar b. Yasir (öl. 37/657) arasında çıkan bir anlaşmazlıktan söz edilmektedir. Rivayete göre, söz konusu problem bilahare Hz. Peygamber’in huzuruna taşınmış, o sırada taraflar arasında gerginleşen ortam, Hz. Peygamber tarafından yumuşatılmış ve sonunda Halid b. el-Velid’in Ammar b. Yasir’den özür dileyerek sorun çözümlenmiştir. Bu rivayet ise söz konusu itaatin keyfiyetini hakkında bilgi vermektedir. Bu konuda Hz. Peygamber’e nispet edilen rivayetlerde onun devlet yöneticilerine itaatte mutlak anlamda hakkaniyet, hayır ve

⁷⁶ en-Nisâ 4/58.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/293.

⁷⁸ Buhârî, “Meğâzi” 59; Taberî, *Câmi’u’l-beyan*, 7/177; Abdülfettah Kâdî, *Esbâb-ı Nüzul*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Fecr Yayınları, 1996), 127-128.

maslahatın esas alınmasını, bunun dışında yüce Allah'ın emirlerine aykırı olan tasarruflarında yöneticiye itaati menettiği görülmektedir.⁷⁹

İslam'da Allah'a itaatten maksat, Kur'an'da emredilen ve yasaklanan şeylere uymak, peygambere itaatten murat ise, onun sünnetine riayet etmek, ulü'l-emre itaat ise, ümmetin velayetine sahip olan yöneticileri dinlemek ve emirlerini yerine getirmektir.⁸⁰ Yönetici konumunda bulunan kimseler, açık ve kesin nas bulunmayan meselelerde ilim, uzmanlık ve takva sahibi kimselerle istişare ederek şûra yoluyla bir karara varırlar. İşleri danışarak çözüme kavuşturma hem Kur'an'ın ve hem de Hz. Peygamber'in bir sünnetidir. Bu uygulama biçimi sadece devlet yönetiminde değil, her alanda geçerlidir.

8. Siyasi Otoritenin İçtihat Hakkı: Kanun Çıkarma

Devlet yöneticisinin siyasi işlerde kişisel yorum yapma hakkı ve sadece Kur'an ve Sünnet'in beyanıyla sınırlandırılması konusunda Mâtürîdî, insana özgün bir yetki verilmesi gerektiği görüşündedir. Buna göre *"Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz bunu Allah ve elçisine iletiniz."*⁸¹ ayeti ile kastedilen içtihadın iptal edilmesi ve Kitap ile Hz. Peygamber'in uygulamalarında (sünnet) olmayan hususların terk edilmesi değildir. Bilakis bu ayet iki manaya delalet etmektedir. *Birincisi*, Hz. Peygamber döneminde yaşayan Müslümanlar, yaşadıkları problemleri Allah'ın elçisine arz etmek zorundadırlar. O varken, herhangi bir Müslümanın içtihadından söz edilemez. Ancak onun vefatından sonra herhangi bir problem çıktığında öncelikle Kitap ve Sünnet'e başvurulur. Eğer orada aranan şey bulunamazsa, konu çözümsüzlüğe terk edilmez ve âlimlerin uzlaşısına (icmâ') başvurulur. Eğer bu yolla da bir çare bulunamazsa, yönetici yorum yapma hakkını kullanır ve içtihadı karar verir. *İkinci* mana ise bu ayetin müçtehidin kıyas yöntemine delil niteliğinde olmasıdır. Böylece ayette doğru karara varmak için araştırma yapmanın emredilmiş olduğu sonucu ortaya çıkarma.⁸²

Hüküm verme noktasında Mâtürîdî'nin *"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir."*⁸³ mealindeki ayette zikredilen hukuki ve cezai müeyyideleri ayrı ayrı inceler ve sonuçta Allah'ın hükmüyle hükmetmeyenlerin kâfir ve zalim oluşunu, Allah'ın hükümlerini inkâr veya hafife alma yoluyla terk etmelerine bağlar.⁸⁴ İnsanların bağlılık ilişkisi içerisinde olması gereken kişiler sadece peygamber ve tebliğ ettikleri ilahî mesajlar değil; aynı zamanda zahitler, âlimler ve onların içtihatlarıdır. Zira ulema da hak üzere olmaları

⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 7/178- 87.

⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 3/292-293.

⁸¹ en-Nisâ 4/59.

⁸² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 3/295.

⁸³ el-Mâide,5/45.

⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 4/241.

hasebiyle Peygamberler gibi Allah’a teslimiyet içindedir.⁸⁵ Nitekim Allah karı-kocanın arasında sorun olduğu durumlarda eşlerin akrabalarının hakem olarak kabul edilmesini, bunların yetersiz kaldığı durumlarda devlet kurumlarına gidilmesini emretmektedir.⁸⁶ Bu da hükmetme noktasında insana yetki ve sorumluluk verildiğine dair bir delildir.

Esasen Allah’ın hükmüyle hükmetmeyi salt hukuki ayetlerle sınırlamak doğru değildir. Bu durum Allah’ın halife olarak tanımladığı insan aklını reddetmek anlamına gelecektir. Mamafih mutlak egemenlik Allah’a aittir. Ancak yeryüzünde bu hâkimiyet insanların eliyle tecelli ettirilecektir. Literal bir tutumla, ‘hakem’liği Yani hüküm verme imkânını/meşruiyetini sadece Allah’la sınırlandırmak din-toplum ilişkisini sabitlemeye götürecektir. Bu durum dinin maslahat değerini göz ardı etmek anlamına gelecektir. Nitekim literalist tutumuyla maruf Haricîler, tekfir anlayışına sürüklenmiş ve ötekileştirici bir trajediye mahkûm kalmıştır. Esasen Allah’ın indirdiğiyle hükmetme emri sadece siyasî yöneticiler değil, toplum katmanlarının bütün alanlarında bulunan tek tek mükellefler topluluğudur⁸⁷. Dolayısıyla burada Allah’ın hükmü, adalet ilkesi etrafında merkezileşen uygulamalar olmalıdır.

Mâtürîdî, *İnsanlar arasında Allah’ın sana gösterdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren bu kitabı sana indirdik*⁸⁸ ayetini içtihadı delil kabul etmiştir. Çünkü *Allah’ın sana gösterdiğine göre* ifadesinde “araştırma ve düşünme neticesinde sonuca varma anlamı” vardır. Eğer ayetten maksat Kitabın sadece kendisi olsaydı, bu ibareye gerek kalmaz, “insanlar arasında hükmedesin” denilirdi. Dolayısıyla bu ayette tefekkür ve derin düşünmeyle Allah’ın gösterdiğine uygun şekilde hükmetmeye delil vardır. Fakat Hz. Peygamber’in içtihadı nas gibidir. Âlimlerin ise yanılma payı veya ihtimali vardır. Bu sebeple âlimlerin herhangi bir meselede hakikat ortaya çıkıncaya kadar doğru hüküm verip vermedikleri kesin değildir⁸⁹.

Diğer taraftan, Allah’ın özellikle insanlar arasındaki ilişkileri tanzim eden hükümlerine ilişkin onları kabul etmek ile uygulamak arasında fark vardır. Mâtürîdî, bunların mutlak anlamda tasdik edilmesi gerektiğini savunur. Ancak söz konusu hükümleri uygulamamak küfre değil, günahkârlığa karşılık gelir. Nitekim onun *Kitâbü’t-tevhîd*’de iman ve ameli birbirinden ayırdığı ve büyük günah işleyen kişiyi kâfir olarak değerlendirmedeği bilinmektedir. Çünkü o imanı sağlam bir kulp olarak kabul eder ve bunun günahlarla kopmayacağını belirtir.⁹⁰

Devlet başkanının savaşta düşmanla anlaşma yaptığı durumlarda halk, buna uymakla yükümlüdür. Halk düşman topraklarına girdiğinde anlaşma gereği güven

⁸⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 4/236-240.

⁸⁶ en-Nisâ 4/35.

⁸⁷ Altıntaş, “İmam-ı Mâtürîdî’de Din-Siyaset İlişkileri”, 61.

⁸⁸ en-Nisâ 4/105.

⁸⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 4/ 26-27.

⁹⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 2/161.

ve huzur içerisinde hareket eder. Burada düşmanın başka bir dinden olması durumu değiştirmez. Devlet başkanının yetkisi dâhilinde yapılan anlaşma geçerli kabul edilip, herhangi bir Müslüman karşı taraftan birini kendi başına esir edemez.⁹¹

Elbette Allah'ın hâkimiyeti bilfiil ilahi teşride, şeriatın içerdiği emirler, yasaklar ve diğer hükümlerde geçerlidir. Muhkem ayetlerle bildirilen iman esasları ve ibadetlerle ilgili düzenlemeler tevkifidir. Bu konularda ekleme ve çıkarma yapmak mümkün değildir. Ancak yüce Allah dinde sabitelerin dışında değişken alanlara da işaret etmiştir. Dinî hükümleri yasama faaliyeti bağlamında kanunlaştırma, bunlarla ilgili düzenleme yapma ve bu düzenlemeye uygun yargılama insanlara aittir. Şüphesiz insanın olduğu yerde yorumdan ve içtihadattan söz etmek kaçınılmazdır.⁹²

Sonuç

İmamet erken dönemden itibaren kelim âlimlerinin ilgilendiği konular arasında yer almaktadır. İmamet ve siyasetin hem bireysel ve toplumsal sonuçlar doğuran bir mesele olmasının yanında, ilk halife seçiminde yaşanan ihtilafların itikadi alana yansması bu sorunun kelâma dâhil olmasına neden olmuştur.

İmam Mâtürîdî'nin siyaset anlayışını, onun *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserinden ve Ebû Muîn en-Nesefî'nin *Tabsîratü'l-edille* adlı eserinden tespit edilebilir. Araştırmamızda Mâtürîdî'nin konuyu kuramsal bir şekilde ele almaktan çok, ulû'l-emr, itaat, adalet, şûra, ilim, savaş, nübüvvet ve siyaset gibi kavramlar çerçevesinde ele aldığını görmekteyiz. Dolayısıyla Mâtürîdî'nin siyaset görüşünü araştıran bir kimse, onun siyaseti ilgilendiren kavramlara getirdiği yorumları inceleyerek sonuca ulaşabilir.

Mâtürîdî'nin, siyasete ilişkin kavramlara yönelik yorumları incelendiğinde onun adalet, ehliyet, bilgi, takva ve istişareye sıklıkla yer verdiğini görürüz. O, yöneticinin mutlak egemenliği ve masumiyeti anlamına gelen Şii imamet anlayışına kesin olarak karşıdır. Devlet yöneticisinin ilim, takva, basiret ve temsil gibi sıfatları haiz olması gerektiğini savunan Mâtürîdî, halkın itaatini ise yöneticinin şahsına değil, yönetim esaslarına uymasına bağlamıştır. Dolayısıyla ulû'l-emr olarak isimlendirilen yönetici bilgi ve basiretle hareket eden, âlimlerin görüşlerine değer veren ve halka adaletle hükmeden nitelikte olmalıdır. Ancak bu şekilde devleti ve halkı idare eden bir imam/halife itaate layıktır. Dolayısıyla halkın yönetime itaati, yönetenin şahsına değil, devletin imar ve düzenini sağlayacak asli ilkelere aittir.

⁹¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/377.

⁹² Altıntaş, "İmam-ı Mâtürîdî'de Din-Siyaset İlişkileri", 61-62.

İmamet sadece halkın dünyevi maslahatını gözeten bir makam olmadığından imamın ya dinî bilgi bakımından yeterli olması ya da dinî konularda ulemânın görüşlerine göre hareket etmesi gerekir. Bu, imamın Şia’da olduğu gibi masum ve mutlak olduğu anlamına gelmez. Ancak devlet yönetiminin salt dünyevi bir makam olmadığına da altı çizilmelidir. Halkın can ve mal güvenliğini teslim ettiği kimse takva sahibi olmalıdır ki, insanların kendisine itaati mümkün olsun. Böylece o, bir yandan adil yöneticiye itaatın zorunluluğunu savunurken, diğer yandan yöneticinin ahlakî yapısının ve siyaset yapma biçiminin meşru çizgiden sapmaması gerektiği üzerinde durmuştur. O, Hz. Peygamber’e ashabına istişare etmesinin emredilmiş olmasını, içtihadî davranışın meşruiyetine dayanak olarak kabul eder. Ancak Allah’ın elçisinin danışacağı konular sadece nassa dayalı olmayan siyâsî, idarî, askerî ve içtimai meselelerdir. Bu emir sahabenin danışılmaya değer insanlar olması hasebiyle Allah katındaki değerine işaret anlamı taşır. Ayrıca bu emir devlet yönetiminin ortak akla dayalı olmasının ilk örneği niteliğindedir. Bu hakikat sadece asrısaaadetle sınırlı değildir. Tüm devlet yönetimleri aynı minvalde işletilmelidir.

Tüm bu görüşleriyle Mâtürîdî, politik teoloji açısından tarih üstü denilebilecek ilkeleri savunmuş görünmektedir. O imamet meselesinde “imamın Kureyş’ten olması” gibi rivayete dayalı bilgileri reddetmemiştir. Ancak bunların hikmetini ve akli dayanaklarını ortaya koyarak, siyaset görüşünü dinî ve akli temelde inşa etmeye çalışmıştır. Devletin bireyle ilişkisi, devlet yönetiminin dayandığı ilkeler, yöneticinin sıfatları gibi konularda araştırma yapanların Mâtürîdî’nin bu konulardan özgün düşüncelerini incelemelerinde yarar vardır. Bireyselleşme, sekülerleşme, hakikat tekelciliği ve ötekileştirme gibi sorunların yaşandığı modern dönemde hikmet, adalet, liyakat, ahlak ve iman motifli bir Mâtürîdî siyaset görüşüne daha fazla ihtiyaç duyduğumuza inanıyoruz.

Kaynakça

- Altıntaş, Ramazan. "İmam-ı Mâtürîdî'de Din-Siyaset İlişkileri." *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 53-66.
- Asım Efendi, Mütercim. *El-okyânûsu'l-basît fî tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît*. Haz. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Ay, Mahmut. "Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması". *Kelam Araştırmaları* 6/2 (2008), 47-68.
- Ay, Mahmut. "Kelam'da Adalet, Kudret ve Hikmet Bağlamında Tanrı Tasavvurları". *Eskiye* 31 (Güz 2015), 25-50.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dimeşk-Beyrut: Dârü İbn-i Kesîr, 2002.
- Düzgün, Şaban Ali. "Mâtürîdî'de Din, Siyaset Kültürü ve Yönetim Erki (Mülk/Devlet)." *Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011, 349-369.
- Hatiboğlu, M. Said. "İslam'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik Hilâfetin Kureyşliliği." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (1978), 121-213.
- Kâdî, Abdülfettah. *Esbâb-ı Nüzul*. çev. Salih Akdemir. Ankara: Fecr Yayınları, 1996.
- Kuşçu, Ayşe D. "Eyyûbîler'de Mezâlim Mahkemeleri ve Dârü'l-Adl", *Türkiye Araştırmaları Dergisi* 26 (2009), 207-209.
- Kutlu, Sönmez. "Mâtürîdî'de Din ve Siyaset Ayırımı", Erişim 30 Mart 2021. <http://www.sonmezkutlu.net/?pnum=158&pt=Mâtürîdî%27de+Diyanet+Siyaset+Ayr%C4%B1m%C4%B1>
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2008.
- Nesefî, Ebû Muîn. *Tabsiratu'l-Edille*. thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993.
- Nizâmü'l-Mülk, Ebû Alî Kıvâmüddîn. *Siyâsetnâme*. çev. Mehmet Altan Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Osman Oral, "Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Mes'elesi", *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, ed. Ayhan Kuşçulu, (e-kitap, Erciyes Üniversitesi: Kayseri, 2018). 926-960. Erişim tarihi: http://isamveri.org/pdfdrg/G00385/2018/2018_ORALO1.pdf Erişim Tarihi: 05.02.2022

-
- Özen, Şükrü. “Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Mes’elesi.” *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Milletler Arası Tartışmalı İlimî Toplantı*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Öztürk, Mustafa, “İslam Tefsir Geleneğinde Yorum Manipülasyonu: ‘Ulû’l-Emr’ Kavramı Örneği”, *İslâmiyât* 3 (2000), 79-98.
- Taberî, Ebü Ca’fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi’u’l-beyan an te’vîli âyi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Dârü’l-Hicr, 2003.
- Tabersî, Ebû Abdullah Fazl b. Hasan. *Mecmeu’l-beyan fî tefsiri’l-Kur’ân*. thk. İbrahim Şemsüddin. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Taşkın, Yüksel. *Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Uysal, Ekrem. *Kelâmî Açıdan İmâmiyye’nin Gaybet ve Rec’at İnancı*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2021.
- Ünverdi, Veysi. *İmâmiyye Şia’sının İmâmet Anlayışının Eleştirisi*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2. Basım, 2016.

